

דו"ר שוב

פרשת ואתחנן, תשע"ט, מספר 1331

לאן חוזרת השכינה? דיון בין יחזקאל לישעיהו במהות הגאולה

שון זליג אסטר

תהליך הגאולה. בהתאם לדגש שיחזקאל שם על יציאת כבוד ה' מן המקדש בחורבנו, כך בפרקי התקומה שלו, הוא מדגיש את חשיבות חזרת כבוד ה' למקדש. "כבוד ה'" עושה את כל המסלול שעשה בזמן חורבן הבית, אך בכיוון הפוך:

וְיִוְלְכְנִי אֶל הַשָּׁעַר שְׁעַר אֲשֶׁר פְּנֵה דָרָךְ הַקְּדִים. וְהִנֵּה כְבוֹד אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל בָּא מִדָּרָךְ הַקְּדִים וְקוּלוֹ קָקוּל מִיַּם רְבִים וְהָאֶרֶץ הָאֵימָרָה מְכַבְּדוֹ. וְכַמְרָאָה הַמְרָאָה אֲשֶׁר רָאִיתִי כַמְרָאָה אֲשֶׁר רָאִיתִי בְּבָאִי לְשַׁחַת אֶת הָעִיר וּמְרָאוֹת כַּמְרָאָה אֲשֶׁר רָאִיתִי אֶל נְהַר כְּבָר וְאָפֵל אֶל פְּנֵי. וְכַבּוֹד ה' בָּא אֶל הַבַּיִת דָּרָךְ שְׁעַר אֲשֶׁר פְּנֵי דָרָךְ הַקְּדִים. וְתִשְׁאַנִּי רוּחַ וְתַבְאֲנִי אֶל הַחֲצַר הַפְּנִימִי וְהִנֵּה מְלֵא כְבוֹד ה' הַבַּיִת" (יח' מג:א-ה).

בנבואה זו יחזקאל מכנה את כבוד ה' גם בכינוי "כְבוֹד אֱ-לֹהֵי יִשְׂרָאֵל", ונראה שמשמעות אחת לשני הביטויים.

כידוע, תיאור המקדש העתידי ביחזקאל (פרקים מ-מח) הוא השלב האולטימטיבי בנבואות השיבה של יחזקאל. במרכז תיאור זה עומדת חזרת כבוד ה' למקדש, כמתואר לעיל. התיאור יונק הן מתיאור החורבן ביחזקאל (פרקים ח-יא) והן מתיאור כניסת כבוד ה' למקדש שלמה (מל"א ח:יא), היונק אף הוא מתיאורי הופעת כבוד ה' במשכן בפרשות "פקודי" ו"שמיני".

כבוד ה' מתגלה בדרך שאותה ישראל עוברים בשיבתם ארצה בנבואת ישעיהו (מג:ה)

לעומת הדגש הרב שיחזקאל שם על החזרת המקדש לתפקודו, הנבואות בישעיהו (מ-סו) ממעטות לעסוק בהיבט זה של הגאולה. רק נבואות מעטות, ביניהן יש' פרק ס' (קומי אורי, הפטרת פ' כי תבא) עוסקות במקדש בכלל.

לא רק שהנבואה שאותה אנו קוראים השבוע, "נחמו נחמו עמי", אינה עוסקת בעניין המקדש, אלא שנראה שנבואה זו מתפלמסת גם עם הדגש שיחזקאל שם על עניין החזרה למקדש. נבואת ישעיהו מציעה כאן לראות את הופעת כבוד ה' בצורה אחרת לגמרי.

סדרת שבע נבואות הנחמה נפתחת השבוע בנבואה המפורסמת "נחמו נחמו עמי", שבה הנביא קורא לעם לנחם את ירושלים, שכן הסתיימה תקופת ענישתה ("נרצה עונה"). ברשימה זו נעסוק בדיון המתקיים בין ישעיהו (פרק מ') לבין יחזקאל. השאלה שבה עוסק הדיון היא: כיצד ניתן להבחין בשכינת ה' החוזרת למקומה; האם רואים אותה בעיקר בבניין המקדש או בעיקר באמצעות קיבוץ הגלויות? את הדי הוויכוח הזה אנו שומעים עד ימינו בפולמוס בנושא הר הבית, והעדיפות שיש לתת לכמיהה להשבת העבודה לדביר הבית.

מהו כבוד ה', והיכן מקומו?

ידוע, שנוכחות ה', שלה אנו קוראים "שכינה", נקראת בתורה ובנביאים "כבוד ה'". הביטוי "כבוד ה'" מופיע תדיר בתיאור השראת השכינה במשכן ובמקדש, בין היתר בפרשות "פקודי" ו"שמיני". ב"פקודי": "וּכְבוֹד ה' מְלֵא אֶת הַמִּשְׁכָּן" (שמ' מ:לד-לה), וב"שמיני", בתיאור אותו אירוע: "וַיֵּרָא כְבוֹד ה' אֶל כָּל הָעָם" (ויק' ט:כג). גם בחנוכת מקדש שלמה, מתוארת השראת השכינה במקדש: "כִּי מְלֵא כְבוֹד ה' אֶת בַּיִת ה'" (מל"א ח:יא).

בתיאורו של חורבן המקדש, הנביא יחזקאל מתבסס על התיאורים האלה, הידועים לו, ומתאר איך כבוד ה' יוצא מן הבית החרב, בשלבים (פרקים ח-יא): מהכרובים למפתן הבית (יח' ט:ג), וממפתן הבית לשער בית ה' (שם י:ח-ט). השלב האחרון הוא יציאת כבוד ה' מן העיר: "וַיַּעַל כְבוֹד ה' מֵעַל תוֹף הָעִיר, וַיַּעֲמֵד עַל הָהָר אֲשֶׁר מִקְדָּם לְעִיר" (יא:כג). תיאור יציאת כבוד ה' מן הבית הוא השיא של תיאור חורבן המקדש ביחזקאל: מרגע יציאת כבוד ה' מן הבית, מפסיקות הנבואות לדון בחורבן המקדש ועוברות לדון בחורבן העיר ובהגליית תושביה.

חזרת כבוד ה' לבית בנבואת יחזקאל

כפי שיציאת כבוד ה' היא שיא תהליך החורבן ביחזקאל, כך חזרת כבוד ה' למקדש היא שיא

* ד"ר שון-זליג אסטר מלמד במחלקה ללימודי ארץ ישראל וארכיאולוגיה, ובמחלקה לתנ"ך באוניברסיטת בר-אילן, ועוסק בקשרים שבין התנ"ך למזרח הקדום.

להדגיש לעם במכוון, שבמסגרת שיבת ציון, התגלות כבוד ה' אינה קשורה בראש ובראשונה לבניין המקדש, אלא לחזרת העם לארץ ישראל. לכן, מספר פסוקים מאוחר יותר, הוא מתאר כך את הבשורה הגדולה "הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם!" היינו מצפים שהבשורה הזו תגיע למקדש, על מנת לבשר את חזרת שכינת ה' אל תוך הבית, כפי שאנו מוצאים ביחזקאל. ולא היא. בפס' ט, מבשרת ירושלים אמורה להודיע דווקא לערי יהודה ש"הנה א-להיכם!". הנביא מדגיש שוב שהופעת ה' קשורה לחזרת ה' לעריהם השונות בארץ, ולא דווקא לחזרת המקדש לתפקודו: "עַל הַר גְּבֵהַ עָלַי לָךְ מְבֹשֶׁרֶת צִיּוֹן, הָרִימִי בַּפֶּחַ קוֹלְךָ מִבְּשֻׁרַת יְרוּשָׁלַם, הָרִימִי אֶל תִּירְאֵי אֲמָרִי לְעָרֵי יְהוּדָה הִנֵּה אֱלֹהֵיכֶם". בהמשך עם ישראל מתואר כ"שכר" וכ"פעולה" שאותם ה' מביא יחד עימו, כ"טלאים" שבהם הוא מטפל בחזרתו ל"ערי יהודה": "הִנֵּה א-דְנִי ה' בְּחֶזֶק יְבוֹא וְזָרְעוּ מִשְׁלָה לּוֹ, הִנֵּה שָׁכְרוּ אֶתְּוֹ וּפְעָלָתוֹ לְפָנָיו. כָּרְעָה עֲדָרוֹ יָרְעָה בְּזָרְעוֹ יִקְבֹּץ טְלָאִים וּבְחִיקוֹ יִשָּׂא עֲלוֹת יְנֵהוּ" (פס' י-יא).

ובימי שיבת ציון השנייה...

רעיון הופעת השכינה באמצעות חזרת העם לארץ קנה לו אחיזה אף בשירו של ש' שלום, מתקופת הקמת המדינה: "מדינה מדינה לעמי הנודד/ כגלוי השכינה לעינינו נגלית/ בזרועות להבה תפתחי שערך/ לשרידי להבה החומדים עפרך".

קשה להתעלם מן התחושה שישעיהו אינו מדרבן את העם לכינון המקדש, בניגוד לחגי. הוא מדגיש שה' מתגלה באמצעות הנסים שהוא עושה לאלה הבוחרים בדרך הקשה של חזרה לארץ. את המפעל היקר והמורכב של בניית המקדש הוא משאיר בידי של ה', שיביא לשם שכלול הבניין "חֶלֶב גֹּיִם וְשֵׂד מְלָכִים" (יש' ס:טז), כאשר תגיע עת רצון לפניו יתברך.

הדף השבועי מופץ בסיוע קרן הנשיא לתורה ולמדע, ומופיע גם באתר המידע של אוניברסיטת בר-אילן בכתובת:

<http://www1.biu.ac.il/parasha2>

כתובת דוא"ל של הדף: dafshv@mail.biu.ac.il
ניתן לפנות לכתובת זו ולקבל את הדף מדי שבוע בדוא"ל.

f [הדף השבועי - אוניברסיטת בר אילן](#)

יש לשמור על קדושת העלון

עורך: ד"ר צבי שמעון
עורכת לשון: רחל הכהן שיף

בפס' ג-ה בנבואה זו מופיע תיאור של סלילת "דרך ה'" או "מסילה לא-להינו". התיאור מוזר, מפני שהוא מדגיש את הצורך בדרך חלקה ללא רכסים וגבעות: "קוֹל קוֹרָא בַּמִּדְבָּר פִּנּוּ דֶרֶךְ ה' יִשְׂרוּ בְּעֲרֵבָה מְסֻלָּה לֹא-לֵהִינוּ. כֹּל גֵּיא יִנְשָׂא וְכָל הַר יִגְבְּעָה יִשְׁפְּלוּ וְהָיָה הָעֵקֶב לְמִישׁוֹר וְהִרְכָּסִים לְבִקְעָה".

וכי קשה לה' ללכת בדרך שאינה ישרה, וכי צריך הוא לדרך נטולת הרים וגבעות? ברור שהדרך המתוארת כאן היא הדרך שבה הולך העם, והתיאור כאן מקביל לתיאור המופיע מאוחר יותר בישיעיהו (נז:יד): "וְאָמַר סִלּוֹ סִלּוֹ פִּנּוּ דֶרֶךְ הָרִימוּ מְכֻשׁוֹל מִדֶּרֶךְ עַמִּי". דאגת ה' לדרך נוחה לעם, ההולך ברגל את המרחק העצום מבלל לארץ ישראל, מופיעה גם בישיעיהו מט:י-יב. שם מתואר שה' דואג ל"מבועי מים" ל"אסורים" ההולכים על מנת "להקים ארץ להנחיל נחלות שממות".

למרות שההולכים על הדרך הם עם ישראל, הדרך בכל זאת מתוארת כ"דרך ה'" ו"מסלה לא-להינו". הקשר של הדרך שבה הולכים ועוברים הגאולים אל ה' מתעצם בפס' ה': "וְנִגְלָה כְבוֹד ה' וְרָאוּ כָל בְּשׂוֹר יִחַדּוּ כִּי פִי ה' דִּבֶּר". פשט הפסוק הוא שהתגלות כבוד ה' תופיע באמצעות המאורעות שעליהם מסופר בפס' ג-ד; כלומר באמצעות יישור דרך ה' למען הגולים החוזרים מבלל לציון. במלים אחרות, לפי ישעיהו (מ), כבוד ה' מתגלה באמצעות הגולים החוזרים ציונה.

ישעיהו מ: דרך חדשה להבנת גילוי כבוד ה'

בנבואה זו ישעיהו מתווה למעשה דרך חדשה בהבנת מהות חזרת כבוד ה'. בניגוד ליחזקאל, הוא אינו מתבסס על תיאורים של כבוד ה' המופיעים בתורה, ובהם כבוד ה' מופיע דווקא במשכן או במקדש. הוא מתאר כיצד יתגלה כבוד ה' דווקא בפעולות פלאיות, שאינן קשורות כלל למקדש. כבוד ה' יתגלה כאשר ה' יישר את הדרך עבור הגולים החוזרים ארצה. גולים אלה זקוקים לדרך ישרה מפני ש"בָּם עוֹר וּפְסֶחַ הָרָה וְיִלְדַת יִחַדּוּ" (יר' לא:ז).

מקור אפשרי להבנה זו של כבוד ה' נמצא בשמות טז:ז. שם ראיית כבוד ה' קשורה לכך שה' שומע את תלונות העם: "וּבִקְרָ וְרָאִיתֶם אֶת כְּבוֹד ה' בְּשָׁמְעוֹ אֶת תְּלִנְתֵיכֶם עַל ה'". כמו בפסוק זה, ישעיהו מתאר את התגלות כבוד ה' בכך שאכפת לה' מעמו, ובאמצעות הנסים שהוא מחולל על מנת להשביע את צורכיהם (מ:ה).

למרות שייטכן שגם לישעיהו יש מקור לשימוש שהוא עושה בביטוי "כבוד ה'", נראה שהוא מתנתק במכוון מן המסורת המפותחת יותר של התגלויות כבוד ה' דווקא במקדש. הוא רוצה